

Η προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στην ευρωπαϊκή κοινότητα και τα κράτη μέλη. Στρατηγικές και μέσα ενεργοποίησης των τοπικών αγορών εργασίας

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ*

1. Εισαγωγή: Η νέα προσέγγιση στην άσκηση πολιτικής τοπικής ανάπτυξης

Την τελευταία δεκαετία παρουσιάστηκε στις διάφορες χώρες-μέλη έντονο ενδιαφέρον για το ρόλο των τοπικών πρωτοβουλιών στην αναδιάρθρωση των οικονομιών και στην αντιμετώπιση του προβλήματος της ανεργίας.

Παραδοσιακός στόχος της περιφερειακής πολιτικής ήταν η άμβλυση των περιφερειακών ανισοτήτων. Βασική προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου αυτού θεωρείτο η αύξηση του εθνικού προϊόντος, η οποία αποτελεί και προϋπόθεση για τη μεταφορά πόρων προς τις περιοχές χαμηλότερου επιπέδου ανάπτυξης. Στα πλαίσια της συγκυρίας του τέλους της δεκαετίας του '70, δηλαδή κάτω από συνθήκες δημοσιονομικών ελλειμμάτων, στασιμότητας και υψηλότερων ρυθμών ανεργίας, η αντιμετώπιση των περιφερειακών προβλημάτων δεν ήταν πια εύκολο να επιτευχθεί μέσω της παραδοσιακής αναδιανεμητικής πολιτικής.

Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, παρατηρείται μια στροφή πολιτικής και επιχειρείται η μέγιστη δυνατή συνεισφορά των περιφερειών στην ανάπτυξη και αναδιάρθρωση της εθνικής οικονομίας, μέσω κυρίως της ανάπτυξης του ενδογενούς δυναμικού των καθυστερημένων περιοχών και της διάδοσης των τεχνολογικών καινοτομιών.

Η πολιτική προώθησης της τοπικής ανάπτυξης αναφέρεται κυρίως στην ενίσχυση και δημιουργία μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) και άλλων δραστηριοτήτων μικρής κλίμακας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο

* Γεράσιμος Ποταμιάνος, Εκπαιχτής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Πολιτική Απασχόλησης και Αγοράς Εργασίας.

λεγόμενο «κοινωνικό τομέα»¹. Η πολιτική αυτή ήταν αποτέλεσμα συγκεκριμένων αναγκών όπως:

- της ανάγκης ενθάρρυνσης των επενδύσεων σε συνδυασμό με το γεγονός πως οι μικρές σχετικά μονάδες παρουσίαζαν πλεονεκτήματα ως προς τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας,
- της ανάγκης αύξησης και αναδιάρθρωσης της παραγωγής και ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας,
- της ανάγκης προώθησης μιας πολιτικής απασχόλησης που θα εναρμονίζεται με τις τοπικές δυνατότητες και θα συμβάλλει στη διεύρυνσή τους.

Παράλληλα με τη στροφή της πολιτικής, κάτω από συνθήκες αδυναμίας προσέλκυσης επενδύσεων και σχετικής αποτυχίας των εθνικών προγραμμάτων αντιμετώπισης της ανεργίας, άτομα, ομάδες και οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, άρχισαν να δίνουν συνειδητά μεγαλύτερη έμφαση στην αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού της περιοχής τους. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στην εμφάνιση πολλών πρωτοβουλιών (ιδιαίτερα στην Αγγλία και Γερμανία) που σκόπευαν στην επιχειρηματική δράση σε αντιστοιχία με τις τοπικές ανάγκες και τους τοπικούς πόρους.

Η ανάγκη επανεξέτασης της παραδοσιακής πολιτικής απασχόλησης τονίστηκε έντονα από τον (Birch 1981) στην εργασία που εξέδωσε με τίτλο: «Ποιος δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας;». Το ερώτημα αυτό άρχισε να απασχολεί την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τον Ιούλιο του 1982, το Συμβούλιο της ΕΟΚ, στην απόφασή του με θέμα «Κοινωνική πολιτική για την αντιμετώπιση της ανεργίας», αναγνώρισε την ανάγκη νέων δράσεων πέρα από τη μακρο-οικονομική πολιτική τονίζοντας το ενδιαφέρον του για την εξέταση της συμμετοχής των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) και των τοπικών πρωτοβουλιών (ΤΠ) στη δημιουργία απασχόλησης.

Ενώ όμως στον τομέα των ΜΜΕ υπήρχε δρομολογημένη πολιτική, ο τομέας των τοπικών πρωτοβουλιών (ΤΠ) ήταν σχετικά ανεξερευνήτος. Μετά την εισαγωγή του όρου, «τρίτος ή κοινωνικός τομέας» από τους Delors και Gaudin (1978), η διαφορά των τοπικών πρωτοβουλιών από τις ΜΜΕ έγινε περισσότερο ευδιάκριτη. Σύμφωνα με τον Archibugi (1978) ο κοινωνικός τομέας διακρίνεται από δύο χαρακτηριστικά:

- α) βασικό κίνητρο για την ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι η απασχόληση και όχι το κέρδος,
- β) οι επιχειρηματίες στον τομέα αυτό δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα σε άλλους στόχους (σε σύγκριση με το κέρδος) κατά την άσκηση επιχειρηματικής δράσης στην αγορά όπως π.χ. συλλογικότητα, συμμετοχή στις αποφάσεις κ.λπ.

1. Με τον όρο «κοινωνικός τομέας της οικονομίας» χαρακτηρίζεται το φάσμα των οικονομικών πρωτοβουλιών που απωσκοπούν κυρίως στη δημιουργία απασχόλησης και στη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στα πλαίσια της επιχειρηματικής δράσης (σε αντιστοιχία με την επιδίωξη κέρδους).

Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης άρχισε έτσι να επεκτείνεται και να περιλαμβάνει όλες τις πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας μιας περιοχής τόσο μέσω των δημόσιων οργανισμών όσο και μέσω των επιχειρήσεων του ιδιωτικού ή του κοινωνικού τομέα.

Οι διασυνδέσεις και συνεργασίες στο τοπικό επίπεδο που άρχισαν να σφυρηλατούνται μετά το 1978 οδήγησαν σε μεγαλύτερη συμμετοχή των τοπικών παραγόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Οι στρατηγικές που διαμορφώθηκαν σκόπευαν:

- στην ενθάρρυνση του επιχειρηματικού πνεύματος, των γνώσεων, των ικανοτήτων διαχείρισης και του «πολιτιστικού υπόβαθρου» των τοπικών παραγόντων,
- στον εντοπισμό και την εμπορική εκμετάλλευση των τοπικών πόρων για τη δημιουργία απασχόλησης,
- στην προώθηση της δημιουργίας και ανάπτυξης επιχειρήσεων,
- στη δημιουργία δικτύων και συνεργασιών μεταξύ ατόμων και φορέων για το συνδυασμό της δράσης και το συντονισμό των ενεργειών τους.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα παρακολούθησε τις εξελίξεις αυτές και διαμόρφωσε μια πολιτική στήριξης της τοπικής ανάπτυξης που εκφράστηκε ιδιαίτερα με δύο άξονες: τον τομέα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και τον τομέα των τοπικών πρωτοβουλιών για τη στήριξη της απασχόλησης.

2. Η Κοινοτική πολιτική για την τοπική ανάπτυξη

2.1. Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ)

Το ενδιαφέρον της Κοινότητας για τις ΜΜΕ ξεκινά από το 1971, με μια μελέτη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ECOSOC) για το ρόλο των ΜΜΕ στην ΕΟΚ. Το 1977 δημοσιεύθηκε η γνωμοδότηση του ECOSOC για τις ΜΜΕ που αποτέλεσε τη βάση για τη χορήγηση δανείων με ευνοϊκούς όρους στις ΜΜΕ εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων, παράλληλα με βοήθεια στους τομείς του marketing και της έρευνας αγοράς.

Το Φεβρουάριο του 1978, η Επιτροπή Οικονομικών και Νομισματικών Θεμάτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συνέταξε την έκθεση Notenboom που τόνιζε τη σημασία των ΜΜΕ για τη σύγχρονη οικονομία. Οι ΜΜΕ θεωρήθηκαν φορείς καινοτομίας, πιο ευέλικτες και καλύτερα εξοπλισμένες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούσε η αναδιάρθρωση των ευρωπαϊκών οικονομιών. Εκτιμήθηκε επίσης ότι η συμβολή τους στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ήταν πολύ μεγαλύτερη από αυτή των μεγάλων επιχειρήσεων.

Το 1981, η Οικονομική και Νομισματική Επιτροπή, σε νέα έκθεσή της (έκθεση Deleau) θεωρούσε τη χρηματοδότηση της καινοτομίας θέμα-κλειδί και συνιστούσε τη δημιουργία χρηματοδοτικών οργανισμών

για την παροχή πόρων συμμετοχής στο μετοχικό κεφάλαιο ΜΜΕ. Στις κατευθυντήριες οδηγίες της Επιτροπής στον τομέα της Περιφερειακής Πολιτικής (1981), υιοθετήθηκε η θέση ότι οι λιγότερο ευνοημένες περιφέρειες, δεν θα μπορούσαν πλέον να βασίζονται αποκλειστικά στις διαδικασίες εξωγενούς ανάπτυξης και ότι η αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού, όφειλε να προωθηθεί με κάθε μέσο. Ήδη το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) είχε πραγματοποιήσει μια στροφή από τη χρηματοδότηση υποδομών στη στήριξη των επιχειρήσεων μέσω του εκτός ποσόστωσης τμήματός του (αναθεώρηση κανονισμού ΕΤΠΑ 1979).

Είχαν επίσης διατεθεί δανειακές διευκολύνσεις στις ΜΜΕ από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕ) και την Ευρωπαϊκή Ένωση Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ).

Το 1983 υιοθετήθηκε ένα πρόγραμμα δράσης που περιλάμβανε σαφείς συστάσεις για τον τομέα της χρηματοδότησης. Συνιστούσε επέκταση και απλοποίηση της λειτουργίας των χρηματοδοτικών μέσων για την παροχή κεφαλαίων υψηλού κινδύνου στις ΜΜΕ, αύξηση των κονδυλίων του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Ταμείου (ΕΚΤ) και βελτιώσεις του νομικού πλαισίου των ΜΜΕ.

Η συζήτηση που ακολούθησε γύρω από τη δημιουργία ενός Κέντρου για τις ΜΜΕ, κατέληξε στην αναβάθμιση της ειδικής ομάδας (Task Force) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε Γενική Δ/ση —¹— με βασικότερη δραστηριότητα στον τομέα και ανάπτυξη ενός ειδικού προγράμματος.

Κύριος άξονας της Κοινοτικής Πολιτικής υπέρ των ΜΜΕ είναι η βελτίωση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δρουν οι επιχειρήσεις. Προς την κατεύθυνση αυτή αποτελεί πάγια πολιτική ο περιορισμός των διοικητικών διατυπώσεων και η απλούστευση της νομοθεσίας που αφορά τις ΜΜΕ. Η Επιτροπή συγκεντρώνει βραχυπρόθεσμα τις προσπάθειές της στο θέμα της εναρμόνισης των διατάξεων της έμμεσης φορολογίας και στην κατάργηση των στεγανών στο χώρο των δημόσιων προμηθειών και των συμβάσεων δημόσιων έργων.

Για τη διεύρυνση της πληροφόρησης, η Κοινότητα προώθησε την ίδρυση του δικτύου Euro-Info-Centres που παρέχουν πληροφόρηση και συμβουλευτικές υπηρεσίες στις ΜΜΕ σε τοπικό επίπεδο.

Ένας τομέας της κοινοτικής πολιτικής με οφέλη για την τοπική ανάπτυξη είναι και η συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων (Europartenariat) που θα επιτρέψει στις ΜΜΕ να αντλήσουν τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη από την κοινοτική διάσταση προωθώντας την τοπική ανάπτυξη.

Η Κοινοτική πολιτική για την επίτευξη του στόχου αυτού διαμορφώνεται στους τομείς:

1. Σήμερα Γενική Δ/ση XXIII (Πολιτική για τις Επιχειρήσεις, το Εμπόριο, τον Τουρισμό και Κοινωνική Οικονομία).

- της έρευνας με τα προγράμματα ESPRIT¹ και BRIT² στα θέματα βιομηχανικής συνεργασίας και του EURECA στον τομέα της τεχνολογικής συνεργασίας,
- του ανταγωνισμού με παρεκκλίσεις υπέρ των ΜΜΕ, σε θέματα υπεργολαβιών, μεταφοράς τεχνολογίας και R&D,
- της καινοτομίας, με το πρόγραμμα SPRINT³, για τη συνεργασία των φορέων που παρέχουν συμβουλευτικές υπηρεσίες στις ΜΜΕ,
- της κατάρτισης με το πρόγραμμα COMMET⁴ που προωθεί την ανάπτυξη διαπεριφερειακής και διακρατικής εκπαίδευσης.

Τέλος, το Γραφείο προσέγγισης επιχειρήσεων προσπαθεί να προσδώσει ευρωπαϊκές διαστάσεις στο θέμα της αναζήτησης συνεταιρών μεταξύ των ΜΜΕ για την προώθηση συνεργασιών σε τεχνικά, εμπορικά και οικονομικά ζητήματα. Στα πλαίσια αυτά προωθήθηκε το Δίκτυο Συνεργασίας Επιχειρήσεων (BC-NET) βασισμένο στη χρήση (H/Y) ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Όσον αφορά το χρηματοδοτικό τομέα, δίνεται προτεραιότητα από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων στις ΜΜΕ με τα «σφαιρικά δάνεια»⁵, καθώς επίσης από το Νέο Κοινοτικό Μέσο (NIC) και τα Ολοκληρωμένα Μεσογειακά Προγράμματα (ΜΟΠ).

Εξάλλου για την πρόσβαση στην κεφαλαιαγορά, εγκαινιάστηκε πρότυπο πρόγραμμα με την ίδρυση «Κοινοπραξίας Κεφαλαίων Υψηλού Επιχειρηματικού Κινδύνου» με στόχο τη χρηματοδότηση των ΜΜΕ που στρέφονται προς τις νέες τεχνολογίες, στη φάση σύστασης του εταιρικού τους κεφαλαίου.

Υπό διαμόρφωση τέλος βρίσκονται προγράμματα για το ξεπέρασμα των προβλημάτων των ΜΜΕ που συνδέονται με το κεφάλαιο εκκίνησης⁶, ενώ το ΕΠΠΑ προβλέπει ολοένα και εντονότερο προσανατολισμό του Ταμείου προς την κατεύθυνση της αξιοποίησης του ενδογενούς αναπτυξιακού δυναμικού που αποτελούν οι ΜΜΕ των διαφόρων περιφερειών [κυρίως με την ενίσχυση υπηρεσιών υποστήριξης και πρόσβασης σε πηγές χρηματοδότησης, βλ. άρθρο 1ο, Καν/σμό 4254/88].

Τα Κέντρα επιχειρηματικής Καινοτομίας (BICs)

Θεωρούνται ως η πιο σημαντική δράση για την υποστήριξη των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων, μαζί με τα γραφεία σύνδεσης (Liaison Bureaus). Οι προδιαγραφές των BIC's⁷ περιλαμβάνουν την κατασκευή μιας ολο-

-
1. European Strategic Programme for Research and Development in Information Technology.
 2. Basic Research and Implementation of new Technology.
 3. Strategic Programme for Innovation and Technology transfer.
 4. European Community Programme on Cooperation Between Universities and Industry regarding training in the field of Technology.
 5. Global loans
 6. Seed-capital.
 7. Business Innovation Centres.

κληρωμένης υποδομής για τη στέγαση επιχειρηματικών-καινοτομικών μονάδων, με ευκολίες τηλεπικοινωνιών και μηχανοργάνωσης. Σύμφωνα με αυτές τις προδιαγραφές, ο ρόλος τους καθορίζεται στο να προσελκύσει και να στεγάσει μικρομεσαίους επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στον τομέα των καινοτομιών των πάγιων εξόδων εγκατάστασης και λειτουργίας.

Τα Γραφεία Σύνδεσης, από τα οποία πολλά λειτουργούν ήδη στα περισσότερα κράτη-μέλη, έχουν σκοπό τη δημιουργία διεθνικών επαφών με στόχο τη συνεργασία όλων των ΜΜΕ επιχειρήσεων της Κοινότητας. Συμπληρωματική, ως προς τα παραπάνω, θεωρείται και η δράση των Ευρωπαϊκών Κέντρων Πληροφόρησης (Euro-Info-Centres). Σκοπός τους είναι η συνεχής ενημέρωση των ενδιαφερόμενων επιχειρηματιών για δράσεις και χρηματοδοτικά προγράμματα της Κοινότητας, κυρίως στους τομείς της βιομηχανίας, τεχνολογίας και τεχνολογικών εφαρμογών.

2.2 Τοπικές πρωτοβουλίες για τη δημιουργία απασχόλησης

Η ανάγκη αντιμετώπισης του προβλήματος της ανεργίας, επηρέασε τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στις Βρυξέλλες. Έτσι, το 1983, δημοσιεύθηκε Έκθεση¹ της Επιτροπής προς το Συμβούλιο Υπουργών, εισάγοντας τις ακόλουθες κατευθυντήριες Οδηγίες:

- α) συνεκτίμηση της συμβολής των τοπικών πρωτοβουλιών στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης,
- β) προώθηση της επικοινωνίας μεταξύ παραγόντων που προωθούν τη δημιουργία απασχόλησης, ιδιαίτερα στο επίπεδο της τοπικής αγοράς εργασίας,
- γ) δημιουργία μιας τοπικής δομής υποστήριξης των πρωτοβουλιών με:
 - παροχή πληροφόρησης και συμβούλων,
 - παροχή χρηματοδοτικής βοήθειας για τη δημιουργία αναπτυξιακών εταιρειών,
 - μετατροπή αχρησιμοποίητων κτιριακών εγκαταστάσεων σε χώρους υποδοχής μικρών επιχειρήσεων,
 - παροχή ευρύτερων ευκαιριών συμμετοχής σε διαγωνισμούς προμηθειών του Δημοσίου.

Η Επιτροπή αναγνώρισε ότι οι τοπικές πρωτοβουλίες αντιμετώπιζαν προβλήματα παρόμοια με αυτά των ΜΜΕ, αλλά βέβαια οξύτερης μορφής, τα οποία διαφέρουν από χώρα σε χώρα, ανάλογα με το επίπεδο κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και μια σειρά ιστορικούς και πολιτιστικούς παράγοντες.

Οι τοπικές πρωτοβουλίες ορίζονται διαφορετικά στα διάφορα κράτη-μέλη. Σε μερικές χώρες κάθε παραγωγική πρωτοβουλία θεωρείται «τοπική πρωτοβουλία» ενώ σε άλλες, μόνον αυτές που προωθούνται από

1. ΟΙ C70, 12.3.84, P.1.

τον κοινωνικό τομέα. Έννοιες κλειδιά για το χαρακτηρισμό της δραστηριότητας του κοινωνικού τομέα σαν «τοπική πρωτοβουλία», είναι η τοπική προέλευση της πρωτοβουλίας και η επιχειρηματική προσέγγιση. Τα προϊόντα δράσης των τοπικών πρωτοβουλιών ως προς τη φύση και τα αποτελέσματά τους συνήθως εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον, ενώ ως προς τον τρόπο παραγωγής χρησιμοποιούν «ιδιωτικο-οικονομικά» κριτήρια. Έτσι, ενώ η παραγωγή έχει επιχειρηματικό χαρακτήρα, οι στόχοι, η οργάνωση της επιχείρησης και η κατανομή ωφελειών, αντανακλούν τις ανάγκες και προτεραιότητες των συμμετεχόντων, αντί να καθορίζονται από αποκλειστικά κερδοσκοπική θεώρηση (όπως οι ΜΜΕ).

Η Επιτροπή ανέπτυξε και υλοποίησε ένα πρόγραμμα διαβουλευσεων¹ σε τοπικό επίπεδο με στόχο την ανταλλαγή και τη διάδοση της σχετικής πληροφόρησης γύρω από την ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών (από την Ελλάδα συμμετείχαν ο Δήμος Καλαμαριάς και η Επαρχία Καλύμνου). Το πρόγραμμα αυτό εξελίχθηκε στο Πρόγραμμα Δράσης για την οικονομική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο (LEDA) που στοχεύει στην έρευνα των μηχανισμών τοπικής ανάπτυξης σε ευρωπαϊκό επίπεδο (από ελληνικής πλευράς συμμετέχει η Σητεία και η Αρκαδία).

Η Επιτροπή, τέλος, διευκολύνει την ανταλλαγή πληροφόρησης σε κοινοτικό επίπεδο με ανταλλαγές συμβούλων ανάπτυξης, εκπροσώπων της Κεντρικής Διοίκησης και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης καθώς και άλλων φορέων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της τοπικής ανάπτυξης (όπως π.χ. Αναπτυξιακές Εταιρείες).

Η στρατηγική της Κοινότητας πρόσφατα διαμορφώθηκε γύρω από τρεις άξονες: την επιμόρφωση, τη δημιουργία επιχειρήσεων και την προώθηση της καινοτομίας. Γύρω από τους άξονες αυτούς αναπτύσσεται πλήθος δράσεων, που μετά την αναθεώρηση των διαρθρωτικών ταμείων, αρχίζει να μορφοποιείται σε πολύστοχα προγράμματα.

2.3. Η Δράση των διαρθρωτικών ταμείων

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει προσφέρει ήδη οικονομική βοήθεια με άμεσο ή έμμεσο τρόπο για την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα μέσω του ΕΚΤ, του ΕΠΠΑ και του άρθρου 58 της Συνθήκης Άνθρακα και Χάλυβα. Οι κύριοι άξονες² της Κοινοτικής Πολιτικής μέσα στα πλαίσια των υπάρχοντων χρηματοδοτικών οργάνων για την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης είναι:

1. Την περίοδο 1984-1985. Βλ. «Cooperation in the field of Employment: Local employment Initiatives» Final Report by CEI, Commission of the European Communities Document 1985.
2. Κανονισμός ΕΕΚ Νο 4254/88 της 19ης Δεκεμβρίου 1988, Νο 4255/88 της 19/12/88 και 4256/88, 19/12/88. Επίσης τον Κανονισμό 2052/88 της 24/6/88.

- α) αξιοποίηση των υφισταμένων χρηματοδοτικών μηχανισμών,
- β) ανταλλαγή πληροφόρησης και μεταφορά εμπειρίας σε Κοινοτικό επίπεδο,
- γ) αξιολόγηση και έρευνα για διαμόρφωση νέων πολιτικών και προγραμμάτων.

Όσον αφορά τα χρηματοδοτικά όργανα, το ΕΚΤ χρηματοδοτεί:

- κατάρτιση νέων, ανέργων, γυναικών που επιθυμούν να επιστρέψουν στην αγορά εργασίας, ώστε να συμμετάσχουν σε τοπικές πρωτοβουλίες (ή να αρχίσουν μια επιχείρηση),
- πρόσληψη νέων κάτω των 25 ετών ή ανέργων μακράς διάρκειας σε νέες θέσεις εργασίας,
- κατάρτιση συμβούλων ανάπτυξης, ειδικών επαγγελματικού προσανατολισμού και εμπειρογνομόνων επαγγελματικής ένταξης.

Αυτές οι μορφές βοήθειας μπορούν να συνδυαστούν με ειδικά προγράμματα που προωθούνται σε τοπικό επίπεδο για την κινητοποίηση του τοπικού δυναμικού (π.χ. κατάρτιση και εκπαίδευση σε ΜΜΕ, ανταλλαγές και κατάρτιση νέων, ενίσχυση για ανάληψη επιχειρηματικής δράσης από τις γυναίκες κ.λπ.).

Το ΕΠΠΑ στο παρελθόν ενίσχυε τις δράσεις υπέρ των ΜΜΕ με το εκτός ποσότωσης τμήμα του (δεν ισχύει πλέον μετά από αναθεώρηση του κανονισμού του ΕΠΠΑ). Οι δράσεις αυτές αφορούσαν συλλογή και διάδοση τεχνολογικών καινοτομιών, έρευνες αγοράς, παροχή κοινών υπηρεσιών σε επιχειρήσεις, εξασφάλιση συμβουλευτικών υπηρεσιών, προώθηση βιοτεχνιών και αγροτουρισμού.

Μετά την τελευταία αναθεώρηση των Κανονισμών των Διαρθρωτικών Ταμείων¹, στον Κανονισμό του ΕΠΠΑ υπάρχει ειδικό άρθρο που αναφέρεται στην αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού (άρθρο 1, c του Κανονισμού 4254/88) και συγκεκριμένα στην παροχή ενίσχυσης για:

- παροχή υπηρεσιών (διαχείριση, μελέτες αγοράς κ.λπ.),
- πρόσβαση στην αγορά κεφαλαίων
- μικρά έργα υποδομής
- μεταφορά τεχνολογίας, πληροφόρηση, εφαρμογή καινοτομίας.

Εξάλλου, τα «Κοινοτικά Προγράμματα» και τα «Εθνικά Προγράμματα Κοινοτικού Ενδιαφέροντος»² προωθούν κατά προτεραιότητα δράσεις που αξιοποιούν το ενδογενές δυναμικό.

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων ενισχύει επίσης διάφορες δράσεις στον αγροτικό τομέα (τοπική ανάπτυξη σε αγροτικές περιοχές). Εξάλλου, ένα σημαντικό τμήμα κοινοτικών πόρων διοχετεύεται στην προώθηση του ενδογενούς δυναμικού, μέσω των «σφαιρικών δανειών» που χορηγεί η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

1. Βλ. συνημμένο ΠΙΝΑΚΑ ταξινόμησης δράσεων που χρηματοδοτούνται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία με βάση τους αναθεωρημένους κανονισμούς.

2. Που ισχύουν πριν από την αναδιάρθρωση των Ταμείων.

(Ένα πρόβλημα για τις χρηματοδοτήσεις αυτές είναι βέβαια οι απαραίτητες τραπεζικές εγγυήσεις).

ΠΙΝΑΚΑΣ

ΤΑΣΙΝΟΜΗΣΗ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΑ ΤΑΜΕΙΑ¹

ΜΕΤΡΑ	ΜΕΣΑ
1. Επενδύσεις σε υποδομές (δρόμοι, επικοινωνιακά δίκτυα, αεροδρόμια, λιμάνια, φράγματα, κέντρα κατάρτισης, τουριστική υποδομή, συμβουλευτικές υπηρεσίες σε επιχειρήσεις).	ΕΤΠΑ (λειτουργικά προγράμματα, σφαιρικές επιχορηγήσεις, μεγάλα έργα). ΕΤΕ και ΕΚΑΧ (δάνεια).
2. Επενδύσεις στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες.	ΕΤΠΑ (συγχρηματοδότηση ενισχύσεων). ΕΤΕ και ΕΚΑΧ (σφαιρικά και ατομικά δάνεια).
3. Επενδύσεις στην αγροβιομηχανία και αλιεία (μεταποίηση και marketing) συμπεριλαμβανομένης της απόκτησης ακινήτων (εκτός γης), εξοπλισμού, λογισμικό ΗΥ, μελέτες κ.λπ.	ΕΤΕ (δάνεια και σφαιρικά δάνεια). ΕΚΑΧ και ΕΓΤ-ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ (σφαιρικές επιχορηγήσεις και λειτουργικά προγράμματα).
4. Ενισχύσεις για πρόσληψη προσωπικού και δημιουργία επιχειρήσεων.	ΕΚΤ (σφαιρικές επιχορηγήσεις και λειτουργικά προγράμματα).
5. Επαγγελματική κατάρτιση.	ΕΚΤ (λειτουργικά προγράμματα και σφαιρικές επιχορηγήσεις).
6. Ειδικές υπηρεσίες στις ΜΜΕ (έρευνες αγοράς, μεταφορά τεχνολογίας, καινοτομία, συνεργασίες κ.λπ.)	ΕΤΠΑ: ανάπτυξη ενδογενούς δυναμικού. ΕΚΤ: τοπική ανάπτυξη. ΕΚΑΧ: κατάρτιση.
7. Προσαρμογή διαρθρώσεων στη γεωργία (ενισχύσεις στους νέους αγρότες ή αποχωρούντες ομάδες παραγωγών, έγγειες διαρθρώσεις κ.λπ.).	ΕΓΤ-Προσανατολισμός (συγχρηματοδότηση ενισχύσεων, λειτουργικά προγράμματα, σφαιρικές επιχορηγήσεις).

Τέλος, με βάση το άρθρο 6.1. του Κανονισμού 4254/88 η Επιτροπή, μετά την πρόσφατη αναθεώρηση των Ταμείων, χορηγεί σφαιρικές επιχορηγήσεις² με σκοπό την ενίσχυση της τοπικής ανάπτυξης. Η διαχείριση των επιχορηγήσεων αυτών θα ανατεθεί σε κατάλληλους ενδιάμεσους φορείς σε περιφερειακό/τοπικό επίπεδο³.

Είναι προφανές ότι η λειτουργία του θεσμού των σφαιρικών επιχορηγήσεων θα δώσει τη δυνατότητα συντονισμού και διακλωκής διαφόρων δράσεων σε τοπικό επίπεδο, κάνοντας ευχερέστερη την αξιοποίηση κοινοτικών προγραμμάτων για τους τοπικούς φορείς, ιδιαίτερα από την άποψη της χρηματοδότησης.

1. Με βάση τους νέους κανονισμούς.
2. Global grants.
3. Βλέπε π.χ. πρόγραμμα LEADER.

3. Η πολιτική των κρατών-μελών

Η αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού στις ευρωπαϊκές περιφέρειες άρχισε να προωθείται με εμπειρικό τρόπο. Ένας αριθμός μελετών που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια, ανέδειξε τους μηχανισμούς και τις αιτίες της σχετικής καθυστέρησης των περιφερειακών και μειονεκτικών περιοχών, και υπέδειξε μερικά πεδία που προσφέρονται ιδιαίτερα για την ανάληψη πρωτοβουλιών για την κινητοποίηση του ενδογενούς δυναμικού.

Τα πεδία αυτά είναι:

- ο τομέας των ΜΜΕ (τεχνολογία, οργάνωση, marketing, χρηματοδότηση),
- η βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού (εκπαίδευση, κατάρτιση),
- ο αγροτικός τομέας.

Έτσι, τα τελευταία χρόνια, προέκυψαν συγκλίνουσες πολιτικές για την κινητοποίηση του ενδογενούς δυναμικού σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και δημιουργήθηκαν ειδικά εργαλεία και υπηρεσίες. Όλα τα μέτρα αυτά είναι βέβαια αποσπασματικά και τομεακά και δεν αποτελούν ακόμη συγκροτημένη πολιτική. Όμως η πραγματικότητα της ύπαρξης νέων διαδικασιών ανάπτυξης, επηρεάζει έντονα τις πρακτικές στον τομέα της πολιτικής περιφερειακής/τοπικής ανάπτυξης.

Καθορίστηκαν επίσης σε μια πρώτη φάση, οι παράγοντες εκείνοι που θεωρούνται καθοριστικοί για την προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης. Τέτοιοι είναι η ύπαρξη φυσικών πόρων, ο βαθμός ειδίκευσης του εργατικού δυναμικού, το τεχνολογικό επίπεδο των επιχειρήσεων, οι διαθέσιμοι χρηματο-οικονομικοί πόροι, η λειτουργία εξειδικευμένων οργανισμών κ.λπ.

Η διάγνωση των προβλημάτων μιας μειονεκτικής περιφέρειας συνήθως ακολουθείται από τη μελέτη των ειδικών εργαλείων και πολιτικών που στοχεύουν στην άνοδο του δυναμικού της περιφέρειας με την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων συγκεκριμένων τομέων ή/και επιχειρήσεων.

Τα διάφορα μέτρα πολιτικής που θα αναφέρουμε, δεν προέρχονται μόνο από την περιφερειακή πολιτική. Μερικά προέρχονται από τομεακές πολιτικές, ιδιαίτερα από τους τομείς Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D) και Εκπαίδευσης.

Προγράμματα ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Ενώ τα περισσότερα από τα απαντώμενα μέτρα πολιτικής στις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας είναι τομεακού χαρακτήρα, υπάρχουν και μερικές προσπάθειες «ολοκληρωμένου» χαρακτήρα. Τα πρότυπα αυτά αναμένεται να ενισχυθούν μετά την αναμόρφωση των Διαρθρωτικών Ταμείων και την υιοθέτηση της έννοιας του ολοκληρωμένου προγράμματος σαν μια από τις μορφές παρέμβασης.

Ένα τέτοιο πρότυπο είναι το γαλλικό «contrats de pays» που απο-

σκοπεί σε μικρο-περιφερειακό αναπτυξιακό προγραμματισμό. Σε πρώτη φάση συνάπτεται μια «προγραμματική συμφωνία» που περιλαμβάνει ευρύ φάσμα μέτρων όπως υπηρεσίες στις επιχειρήσεις, οργανωτικές βελτιώσεις, υπεργολαβίες, αξιοποίηση τοπικών πόρων, κατάρτιση εναρμονισμένη με τις ανάγκες της τοπικής αγοράς εργασίας κ.λπ.

Κύριο πλεονέκτημα των ολοκληρωμένων αυτών προγραμμάτων είναι η ανάπτυξη συγκροτημένης δράσης και συνεργασίας μεταξύ οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και αναπτυξιακών φορέων. Ένα επίσης βασικό όφελος είναι η υιοθέτηση καινούργιων προσεγγίσεων και αντιλήψεων από την Κεντρική Διοίκηση. Περιοριστικό παράγοντα για την αποκλειστικότητα των ολοκληρωμένων αυτών τοπικών προγραμμάτων αποτέλεσε η έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης.

Η κινητοποίηση των τοπικών αρχών

Η ενεργοποίηση του ενδογενούς δυναμικού των περιφερειών εξελίχθηκε σ' ένα πεδίο έντονης δραστηριοποίησης των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ). Στην αρχή, η όλη προσπάθεια ήταν αποκλειστικά προσανατολισμένη στη δημιουργία ΜΜΕ οι οποίες θεωρήθηκαν πηγές δημιουργίας θέσεων εργασίας.

Κύρια μορφή παρέμβασης των ΟΤΑ αποτελούσε η προσφορά κατάλληλης υποδομής, γρήγορα όμως η προσφορά επιχορηγήσεων πέραν των εθνικών καθεστώτων ενισχύσεων, έγινε βασικό εργαλείο πολιτικής. Έτσι, π.χ. στην Αγγλία η ΤΑ προσφέρει επιδοτήσεις στους εργοδότες οι οποίοι προσλαμβάνουν ανέργους από την τοπική αγορά εργασίας.

Άλλες μορφές παρέμβασης αποτελούν η δημιουργία κέντρων τεχνικής βοήθειας, η ενίσχυση συνεταιριστικών πρωτοβουλιών και η ίδρυση δημοτικών επιχειρήσεων.

Τέλος οι ΟΤΑ άρχισαν να επενδύουν άμεσα σε τοπικές επιχειρήσεις –ιδίως στην Αγγλία– με στόχο την επέκταση και τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Η παρέμβαση αυτή γίνεται συνήθως μέσω της ίδρυσης ανεξάρτητων (αλλά ελεγχόμενων) οργανισμών (enterprise boards) για την παροχή μακροπρόθεσμων επενδυτικών κεφαλαίων με τη μορφή συμμετοχών (equity capital).

Για την ίδρυση των εταιρειών αυτών επιδιώκεται η συνεργασία του ιδιωτικού τομέα, όλων των πολιτικών κομμάτων και των τοπικών συνδικάτων. Η χρηματοδότηση γίνεται αρχικά από πόρους της τοπικής αυτοδιοίκησης, μέχρις ότου επιτευχθεί αυτοχρηματοδότηση (έσοδα από τις παρεχόμενες υπηρεσίες).

Πρωώθηση της καινοτομίας

Υπάρχει μεγάλος αριθμός κρατικών προγραμμάτων στον τομέα της καινοτομίας στα διάφορα κράτη-μέλη. Η ανάπτυξη νέων προϊόντων και μεθόδων παραγωγής επιχορηγείται στην Αγγλία, Ιταλία, Ολλανδία, Βέλγιο, Δανία, και Ελλάδα.

Πολλά από τα προγράμματα αυτά έχουν αποκεντρωθεί στις περιφέρειες καθώς οι επιδοτήσεις κλιμακώνονται προς τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές. Οι επιχορηγήσεις καλύπτουν συνήθως κεφάλαιο, συμβουλευτικές υπηρεσίες, δαπάνες ειδικευμένου προσωπικού, έξοδα για οργανωτικές βελτιώσεις, εισαγωγή (υιοθέτηση) καινοτομίας. Μερικά ενισχύουν το σύνολο του κύκλου από τη βασική έρευνα μέχρι το marketing. Οι ενισχυόμενες επιχειρήσεις επιλέγονται με βάση το βαθμό καινοτομίας των προτάσεών τους —συνήθως αυτό είναι θέμα συνδυασμού γνωστών στοιχείων με νέους τρόπους για την παραγωγή νέων λύσεων— και τον αριθμό νέων θέσεων απασχόλησης.

Στην Ιρλανδία ο κεντρικός άξονας δράσης για την τεχνολογία και τη στήριξη της τοπικής ανάπτυξης είναι ένας Οργανισμός με τοπικά γραφεία στην περιφέρεια, που συνδυάζει χαρακτηριστικά από τις δραστηριότητες των ελληνικών ΕΛΟΤ, ΕΛΚΕΠΑ και ΕΟΜΜΕΧ. Βασική κατεύθυνση της πολιτικής είναι η ύπαρξη αυτονομίας στις παροχές πληροφοριών και υπηρεσιών. Γι' αυτό το λόγο αποφεύγεται ο συγκεντρωτισμός κρατικών φορέων και προωθούνται οι ΜΜΕ που για την Ιρλανδία είναι ο πυρήνας της ενδογενούς βιομηχανίας. Συμπληρωματικά λειτουργούν το Ινστιτούτο για τη Βιομηχανική Έρευνα και Ανάπτυξη (που δημιουργήθηκε το 1961) και που προωθεί δύο προγράμματα: το πρόγραμμα νέων βιομηχανικών επιχειρήσεων και το πρόγραμμα μικρών επιχειρήσεων. Το δεύτερο, επιχορηγεί προγράμματα Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D) με εφαρμογή σε επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερο από 50 εργαζόμενους και προγράμματα κόστους μικρότερου των 300.000 λιρών, καλύπτοντας μέχρι το 50% των εξόδων για κεφάλαιο, προσωπικό και συμβουλευτικές υπηρεσίες.

Στην Ιταλία τα Κέντρα Τεχνολογίας και Καινοτομίας που λειτουργούν, έχουν δημιουργηθεί από το Κράτος, τα Πανεπιστήμια και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Το Ταμείο Εφαρμοσμένης Έρευνας, δέσμευσε 40% των πόρων του για το Νότιο το 1979. Λόγω των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, δεν υπάρχει ενιαίο πρότυπο για ολόκληρη τη χώρα. Ανάλογα με την περιοχή και τις τάσεις που επικρατούν, προωθείται η συνεργασία Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ΜΜΕ στις κατασκευές, στη δημιουργία Δικτύων Τεχνολογικών Κέντρων ή σε consortium ΜΜΕ. Προωθούνται επίσης δυναμικά τομείς δημιουργίας επιχειρησιακού κεφαλαίου.

Στη Δανία, το εθνικό συμβούλιο για την Τεχνολογία, επιχορηγεί τη βελτίωση των διαχειριστικών μεθόδων (management), την υιοθέτηση καινοτομικών μεθόδων στην παραγωγή και τις δαπάνες έρευνας σε μικρές επιχειρήσεις με λιγότερους από 50 απασχολούμενους.

Στις περισσότερες χώρες ιδρύονται συμβουλευτικά κέντρα Καινοτομίας με δημόσια χρηματοδότηση. Είναι συνήθως κρατικοί, ημικρατικοί ή ιδιωτικοί φορείς και οι δραστηριότητές τους ποικίλλουν από κέντρα διεξαγωγής βασικής έρευνας μέχρι Κέντρα μεταφοράς τεχνολογίας.

Στη Γερμανία λειτουργεί εκτεταμένο δίκτυο οργανισμών μεταφοράς τεχνολογίας που ιδρύονται από εμποροβιομηχανικά επιμελητήρια, Ορ-

γανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, συνδικαλιστικές οργανώσεις (εκτός αυτών που είναι περιφερειακά γραφεία κεντρικών φορέων τύπου EOM-MEX). Βασικές λειτουργίες των κέντρων αυτών είναι:

- μεταφορά πληροφόρησης (ειδικευμένες δημοσιεύσεις, πατέντες, έρευνες, δεδομένα κ.λπ.)
- δημιουργία διασύνδεσης ΜΜΕ με φορείς τεχνολογικής καινοτομίας (πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, άλλες βιομηχανικές επιχειρήσεις κ.λπ.)
- ενημέρωση για την κρατική ενίσχυση της καινοτομίας.

Στη Γαλλία από τη δεκαετία του 1970, ξεκίνησε ενεργά το δίκτυο των Περιφερειακών Γραφείων Πληροφόρησης για την Επιστήμη και την Τεχνολογία. Την ευθύνη για τα γραφεία αυτά, ανέλαβαν τα Εμποροβιομηχανικά Επιμελητήρια σε κάθε ένα από τα 22 διαμερίσματα της Γαλλίας. Το 1971 ιδρύθηκε η ANVAR, κρατικός φορέας για την περιφερειακή ανάπτυξη και την προώθηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Το 1983 δημιουργήθηκε ο τομέας χορήγησης δανείων για τον εκσυγχρονισμό των ΜΜΕ στην ANVAR της οποίας ο ρόλος ενισχύθηκε μέσω της συνεργασίας της με τα Γραφεία Καινοτομιών (τα οποία είναι όλα συνδεδεμένα με Τράπεζα πληροφόρησης). Η Τοπική Αυτοδιοίκηση συμμετέχει παραδοσιακά στις λειτουργίες του δικτύου τοπικών Γραφείων Σύνδεσης για την Τεχνολογία και την Πληροφόρηση. Η περιφερειακή διάσταση του δικτύου αυτού εκφράζεται μέσα από τα «CRITT» (Regional Centres for Innovations and Technology Transfer).

Στην Ισπανία οι τοπικές αρχές υποχρεούνται να ιδρύσουν τοπικά γραφεία Καινοτομιών. Το κόστος δαπάνης λειτουργίας αυτών των Γραφείων χρηματοδοτείται από το Κράτος. Οι σκοποί των δραστηριοτήτων των γραφείων περιλαμβάνουν:

- τεχνολογική προσαρμογή της βιομηχανίας,
- υποστήριξη βιομηχανικών προγραμμάτων,
- φορολογικές ελαφρύνσεις επιχειρηματιών.

Κεντρικά, λειτουργεί το Κέντρο Τεχνολογικής Ανάπτυξης που ιδρύθηκε το 1977.

Συνεργασία τεχνικής εκπαίδευσης, ερευνητικών κέντρων και ΜΜΕ

Η συνεργασία των φορέων αυτών αποτελεί για μερικές χώρες προτεραιότητα της κυβερνητικής πολιτικής.

Στην Ολλανδία π.χ. Κέντρα Μεταφοράς Τεχνολογίας έχουν ιδρυθεί σε όλα τα τεχνικά πανεπιστήμια. Στη Γερμανία, έχουν δημιουργηθεί «Κέντρα Διασύνδεσης» των ΜΜΕ με Πανεπιστήμια και Ανώτερα Τεχνολογικά Ιδρύματα, με ειδικές αμοιβές για το διδακτικό προσωπικό που συνεργάζεται με τα κέντρα αυτά.

Βασικός μοχλός προώθησης της σύνδεσης των επιχειρήσεων με την Έρευνα είναι η δημιουργία Τεχνολογικών Πάρκων.

Στόχος των πάρκων αυτών είναι η διασύνδεση φορέων Έρευνας και Τεχνολογίας με τις επιχειρήσεις για την επιχειρηματική διάχυση της τεχνολογικής έρευνας και την προώθηση της καινοτομίας. Οι ΜΜΕ που θα πλαισιώσουν τα Τεχνολογικά Πάρκα αναμένεται ότι θα ωφεληθούν από την προσφορά υπηρεσιών που αναπτύσσεται σ' αυτά.

Παροχή επιχειρηματικού κεφαλαίου υψηλού κινδύνου

Αν και δεν υπάρχουν περιορισμοί στη διαπεριφερειακή κινητικότητα του κεφαλαίου (εντός εθνικών συνόρων) κεφάλαια υψηλού κινδύνου δεν είναι διαθέσιμα για τις ΜΜΕ κάθε περιφέρειας. Τα τραπεζικά ιδρύματα που ειδικεύονται σε τέτοιες λειτουργίες δεν εκπροσωπούνται στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες, ενώ συνήθως προτιμούν τις μεγάλες επιχειρήσεις.

Οι ΜΜΕ έχουν συνήθως δεσμούς με περιφερειακά υποκαταστήματα που εφαρμόζουν μάλλον συντηρητικές πιστωτικές πρακτικές και προτιμούν βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα δάνεια για επενδύσεις χαμηλού κινδύνου (ώριμες τεχνολογίες). Σε αρκετές χώρες, περιφερειακές αναπτυξιακές εταιρείες ιδρύθηκαν με στόχο την αύξηση παροχής κεφαλαίων υψηλού κινδύνου όπως στη Γαλλία, Ολλανδία, Βέλγιο κ.ά. για την τόνωση της επιχειρηματικότητας.

4. Φορείς ενεργοποίησης τοπικού αναπτυξιακού δυναμικού

Οι φορείς ενεργοποίησης διακρίνονται σε Εταιρείες Επενδύσεων που λειτουργούν σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο και σε Οργανισμούς Τοπικής Ανάπτυξης (νομαρχιακό ή χαμηλότερο επίπεδο).

4.1. Οι αναπτυξιακές εταιρείες επενδύσεων

Κατά τη μελέτη των διαδικασιών ενδογενούς ανάπτυξης, θα πρέπει να εξετάζονται όχι μόνο οι δράσεις που πρέπει να αναληφθούν, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο αυτές υλοποιούνται, δηλαδή πώς ξεκινούν, πώς αναπτύσσονται και πώς χρηματοδοτούνται. Η ενδογενής ανάπτυξη είναι μια διαδικασία εξαρτώμενη από πολλούς παράγοντες. Έτσι, οι συνεργασίες μεταξύ των αναπτυξιακών φορέων σε τοπικό επίπεδο, παίζουν σημαντικό ρόλο στην προώθηση της ανάπτυξης. Η προώθηση της συνεργασίας αυτής εξαρτάται, τις περισσότερες φορές, από τις συντονιστικές ενέργειες και το ρόλο των κεντρικών φορέων. Η ευρωπαϊκή εμπειρία δείχνει ότι η οικονομική συγκυρία της περασμένης δεκαετίας και οι συνέπειές της στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, έκανε αναγκαία την άμεση παρέμβαση των δημόσιων αρχών στον τομέα των επενδύσεων (Ποταμιάνος 1984).

Βασικό εργαλείο ανάπτυξης αποτέλεσαν οι Αναπτυξιακές Εταιρείες Επενδύσεων που στις διάφορες χώρες κλήθηκαν αρχικά να υπηρετή-

σουν παρόμοιους στόχους: αναδιάρθρωση βιομηχανικών τομέων και δημιουργία νέων δραστηριοτήτων. Αργότερα, οι Εταιρείες αυτές πλαισιώθηκαν από ένα ευρύ φάσμα Αναπτυξιακών Εταιρειών γενικής υποστήριξης (Οργανισμοί Τοπικής Ανάπτυξης), οι οποίες ιδρύθηκαν με πρωτοβουλίες τοπικών φορέων και έδωσαν έμφαση στην επιμόρφωση και στην τεχνική στήριξη αναπτυξιακών πρωτοβουλιών. Μια βασική υπόθεση που κρύβεται πίσω από την πολιτική των ευρωπαϊκών χωρών σχετικά με την ανάπτυξη του ενδογενούς δυναμικού, είναι ότι η αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος στις νέες συνθήκες του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος, αποτελεί περισσότερη ενεργό συμμετοχή των εθνικών/περιφερειακών και τοπικών αρχών.

Από τη δεκαετία του '70, αποτέλεσε κοινή πρακτική, η δραστική και άμεση παρέμβαση του κράτους για την καθοδήγηση, την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας διαμέσου επεκτατικής πολιτικής, κλαδικής αναδιάρθρωσης, εξαγοράς προβληματικών επιχειρήσεων, ενίσχυση της έρευνας (R&D) και ανάληψη κρατικών επενδύσεων. Η περιφερειακή πολιτική απέκτησε έντονα παρεμβατικό χαρακτήρα με στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας σε περιφερειακό επίπεδο και με ανάπτυξη των θεσμικών, νομικών και άλλων εργαλείων για την προώθηση της γενικότερης αναπτυξιακής πολιτικής. Η πολιτική αυτή έγινε αναγκαία αφού τα παραδοσιακά κίνητρα¹ αποδείχθηκαν ανεπαρκή για την προσέλκυση νέων επενδύσεων, ενώ τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα αναζητούσαν άμεσες λύσεις.

Είναι οπωσδήποτε χρήσιμη η αναφορά στο ρόλο των Αναπτυξιακών Εταιρειών Επενδύσεων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, αφού αυτές αποτέλεσαν τα βασικά εργαλεία της παρέμβασης.

Στο Βέλγιο π.χ. οι Αναπτυξιακές Εταιρείες Επενδύσεων επιτελούν τρεις λειτουργίες. Είναι ταυτόχρονα Αναπτυξιακές Τράπεζες, Δημόσιες Εταιρείες Χαρτοφυλακίου (public holding companies), Εταιρείες Επενδύσεων για Εφαρμογή Βιομηχανικής Πολιτικής. Στην Ισπανία, οι Αναπτυξιακές Εταιρείες στηρίζουν τις ΜΜΕ κυρίως με συμμετοχές στο μετοχικό τους κεφάλαιο. Στην Ιταλία, οι Εταιρείες Επενδύσεων συμμετέχουν προσωρινά στο μετοχικό κεφάλαιο επιχειρήσεων που έχουν δυσκολίες προσαρμογής, χρηματοδότησης ή management. Στην Ολλανδία, κύριος στόχος των Αναπτυξιακών Εταιρειών είναι η συμβολή στην ενίσχυση της οικονομικής υποδομής των περιφερειών και η ενίσχυση της απασχόλησης. Στην Αγγλία, το National Enterprise Board, μετά την αλλαγή οικονομικής πολιτικής του 1979, μείωσε τη δράση του ώστε να δίνει έμφαση στη νέα τεχνολογία και τις ΜΜΕ.

Γενικά, οι Εταιρείες Επενδύσεων ενισχύουν υπάρχουσες επιχειρήσεις για την ανάπτυξη νέων προϊόντων και καινοτομιών, ενώ παράλληλα

1. Βλέπε EEC: Περιοδικές εκθέσεις για την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των περιφερειών της Κοινότητας. Απόμνη S. Musto 1982.

διευκολύνουν την ίδρυση νέων επιχειρήσεων, με συμμετοχές (equity) ή δανειοδοτήσεις. Κοινά χαρακτηριστικά των Αναπτυξιακών αυτών Εταιρειών που έχουν δυνατότητα χρηματοπιστωτικής παρέμβασης, είναι ότι:

- δραστηριοποιούν τον τοπικό πληθυσμό και τους τοπικούς πόρους,
- χρησιμοποιούν συμπεριφορές στρατηγικού σχεδιασμού,
- διαθέτουν ευελιξία σε σχέση με τον κρατικό μηχανισμό,
- λειτουργούν καταλυτικά για τοπικές συνεργασίες, ασκώντας επιθετική πολιτική,
- συνεργάζονται με τον ιδιωτικό τομέα (συνήθως με minority participation).

4.2. Οργανισμοί Τοπικής Ανάπτυξης

Η ευρωπαϊκή εμπειρία έχει αναδείξει πλήθος διαφορετικών Οργανισμών Τοπικής Ανάπτυξης¹. Οι Οργανισμοί αυτοί έδωσαν απάντηση στην ανάγκη συντονισμού όλων των παραγόντων που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο για την αξιοποίηση τόσο των ενδογενών όσο και των εξωγενών πόρων.

Άλλοι από τους Οργανισμούς αυτούς εξαρτώνται από την Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλοι είναι ανεξάρτητοι. Ορισμένοι από αυτούς ελεγχίζονται και κατευθύνονται δράσης, άλλοι υλοποιούν τα μέτρα που έχουν εγκριθεί σε άλλο επίπεδο, άλλοι συνδυάζουν και τα δύο.

Τα καθήκοντα που αναλαμβάνουν μπορεί να καλύπτουν πολλές πλευρές της ανάπτυξης ή αντίθετα να περιορίζονται σε μία μόνο πλευρά (π.χ. επιμόρφωση).

Κύρια χαρακτηριστικά των Οργανισμών Τοπικής Ανάπτυξης είναι:

- η προσπάθεια εκπροσώπησης όλων των τοπικών συμφερόντων, του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα,
- η στήριξη τους από την εταιρική σχέση τοπικών αρχών και τοπικών επιχειρηματικών κύκλων,
- η σχετική τους αυτονομία (στηρίζονται στα τοπικά συμφέροντα),
- το γεγονός ότι είναι ενδιάμεσοι φορείς στο χαμηλότερο γεωγραφικό/διοικητικό επίπεδο.

Είναι συνήθως μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί και χρηματοδοτούνται τόσο από το δημόσιο τομέα και την τοπική αυτοδιοίκηση όσο και από τον ιδιωτικό τομέα. Η στήριξη τους γίνεται με χρηματοδότηση και με διάθεση (απόσπαση) έμπειρων στελεχών.

Μερικοί από τους Οργανισμούς Τοπικής Ανάπτυξης απασχολούν πολυπληθές προσωπικό ενώ άλλοι λειτουργούν μόνο με ένα σύμβουλο. Οι υπηρεσίες που παρέχουν διαφέρουν, αλλά μπορεί να ξεχωρίσει κανείς μερικές δραστηριότητες που απαντώνται σε όλους σχεδόν τους Οργανισμούς Τοπικής Ανάπτυξης:

1. Δεν αναφερόμαστε μόνο σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αλλά και σε αναπτυξιακούς φορείς.

- παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών,
- παροχή πληροφόρησης/καθοδήγησης,
- υπηρεσίες «στρούθησης»/γενικής στήριξης.

Ο ανωτέρω βασικός πυρήνας πλαισιώνεται από δραστηριότητες:

- κατάρτιση,
- τεχνική βοήθεια/μεταφορά τεχνολογίας,
- επικοινωνία ιδεών με χρηματοδότες,
- πρόσβαση σε χρηματοδότηση και καινοτομία.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό υψ Σκοτίας. Εκεί, λόγω των αναπτυξιακών προβλημάτων λειτουργούν πολλοί Οργανισμοί Τοπικής Ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο καθώς και ένας «οργανισμός ομπρέλα». Η χρηματοδότηση πολλών από τους οργανισμούς έγινε με πόρους του προγράμματος «Πολεοδομικής Ανάπτυξης».

Γενικά, μπορεί να λεχθεί ότι δεν υπάρχει «τυπικό χρηματοδοτικό πακέτο» αλλά διαπλοκή δυνατοτήτων και πηγών. Από το παράδειγμα της Σκοτίας, για το 1984, βλέπουμε πηγές και τύπο χρηματοδότησης στον ακόλουθο πίνακα:

ΣΚΟΤΙΑ 1984

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΗΓΗ	ΤΥΠΟΣ
Τοπική Αυτοδιοίκηση	- Πρόγραμμα Πολεοδομικής Ανάπτυξης - Χορήγηση Γραφείων ή Γης (στέγαση) - Μικρές επιχειρήσεις - Δάνεια
Οργανισμός Ανάπτυξης Σκοτίας	- Κτιριακές Μετατροπές για Στέγαση - Δάνεια
M.S.C. (ο αντίστοιχος ΟΑΕΔ)	- Πρόγραμμα Επιδότησης της Ανεργίας (προσωπικό)
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο	- Κατάρτιση - Πρόσληψη
Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (φιλανθρωπικά ταμεία κ.λπ.)	- Δωρεές - Επιχορηγήσεις & Δάνεια
Τράπεζες	- Δάνεια (με δυσκολία)
Ιδιωτικές και Δημόσιες Επιχειρήσεις	- Δωρεές - Αποσπάσεις προσωπικού - Υλικό

Πηγή: Community Business in Scotland 1984 Directory, Glasgow.

Επίλογος

Η σημασία της τοπικής ανάπτυξης έχει αναγνωρισθεί από την Κοινότητα και τα Κράτη-Μέλη εδώ και αρκετό καιρό. Μετά τις διαρθρωτικές αλλαγές που εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα χρηματοδοτικά της όργανα, έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην τοπική ανάπτυξη.

Αναπτύχθηκαν διάφορα προγράμματα¹ για τη διερεύνηση της λειτουργίας των τοπικών αγορών εργασίας, της αποτελεσματικότητας των διαφόρων στρατηγικών και παρεμβάσεων, για το ρόλο των παραγόντων της τοπικής οικονομίας και το ρόλο των Δημόσιων Αρχών, για την προώθηση της καινοτομίας κ.λπ.

Με διάφορες δράσεις² έρευνας, ευαισθητοποίησης, χρηματοδότησης και ανάλυσης, η Επιτροπή διαμόρφωσε μια σειρά εργαλείων πολιτικής για τη μεταφορά «τεχνολογίας», για τη βελτίωση της τοπικής «αναπτυξιακής ικανότητας», για την παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας, για την οργάνωση δικτύων, την προώθηση καινοτομιών και την επιμόρφωση του ανθρώπινου δυναμικού.

Τα «εργαλεία» αυτά, αποτελούν μια δυναμική δέσμη μέσων στήριξης της τοπικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στις περιοχές που χρειάζονται πρόσθετη βοήθεια για την αξιοποίηση των διαθέσιμων κοινοτικών πόρων.

Οι πολιτικές και τα μέσα προώθησης της τοπικής ανάπτυξης ενισχύθηκαν ακόμη περισσότερο, στο πλαίσιο³ που δημιουργήθηκε με τη διεύρυνση της Κοινότητας, την υιοθέτηση της Ενιαίας Πράξης και την αναμόρφωση των Διαρθρωτικών Ταμείων. Στα πλαίσια αυτά οι αρχές της «εταιρικής σχέσης» και της «ελικουρικότητας» χρησιμοποιήθηκαν με σκοπό να κάνουν τα Κοινοτικά Ταμεία «Όργανα Οικονομικής Ανάπτυξης». Και για την εφαρμογή των αρχών αυτών, απαιτούνται ενέργειες σε διαφορετικά επίπεδα και ανάμεσα στα επίπεδα αυτά, γεγονός που υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα (αναγκαιότητα) αποτελεσματικών πολιτικών στον τομέα της τοπικής ανάπτυξης.

Η μέχρι τώρα εμπειρία από τη μελέτη των τοπικών αγορών εργασίας, υπέδειξε διάφορες σημαντικές ανάγκες:

- να αναπτυχθούν ισχυρότερες συνεργασίες σε τοπικό επίπεδο μεταξύ των ποικίλων οικονομικών παραγόντων και μεταξύ των τοπικών περιφερειακών, εθνικών και κοινοτικών επιπέδων, με αντικειμενικό στόχο την αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης,
- να ενισχυθεί η τοπική ικανότητα στήριξης της αναδιάρθρωσης της τοπικής οικονομίας και της τοπικής αγοράς εργασίας με τη διάδοση ε-

1. Βλέπε «New Partnerships for employment creation at local level and Community support» Commission staff working paper, Brussels 16/1/90 και G. Potamianos 1991.

2. CEC (1986) Πρόγραμμα-πλαίσιο για την ανάπτυξη της Έρευνας και Τεχνολογίας 1987-1991 και CEC (1990) *Social Europe* 3/90 Brussels.

3. Βλ. CEC 1989 και 1990 *Employment in Europe*.

- μπειριών και τη διαμόρφωση κατάλληλων θεσμικών διαδικασιών μεταφοράς τεχνογνωσίας («know-how»),
- να βελτιωθεί η πληροφόρηση και η ευαισθητοποίηση των Κεντρικών Διοικήσεων σχετικά με τη συμβολή της τοπικής ανάπτυξης,
 - να βελτιωθεί ο συντονισμός των Διαρθρωτικών πολιτικών σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο.

Τέλος, επειδή ακριβώς η ολοκλήρωση της Εσωτερικής Αγοράς πιθανόν να έχει αρνητικές επιπτώσεις σε ορισμένες αγορές εργασίας, είναι απαραίτητη η αξιοποίηση της συμβολής της τοπικής ανάπτυξης, στην προώθηση της Οικονομικής και Κοινωνικής Συνοχής.

Η πολιτική αξιοποίησης του τοπικού αναπτυξιακού δυναμικού, στα πλαίσια της σημερινής συγκυρίας -ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, εσωτερική αγορά, οικονομική-νομισματική ενοποίηση- αποκτά μια νέα δυναμική.

Οι στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης δεν αποσκοπούν στην απομόνωση των τοπικών οικονομιών και των τοπικών αγορών εργασίας από την παγκόσμια οικονομία. Αντίθετα σκοπεύουν στην ολοκλήρωση της τοπικής οικονομίας, διατηρώντας την τοπική πολιτιστική-οικονομική «ταυτότητα», προωθώντας τις τοπικές και διεθνείς συνεργασίες και εμβαθύνοντας τον τοπικό/περιφερειακό καταμερισμό εργασίας.

Η οικονομική-νομισματική ενοποίηση θα έχει σημαντικές επιπτώσεις¹ για τις τοπικές αγορές εργασίας κατά τη δεκαετία του 1990. Η άρση των μη-δασμολογικών εμποδίων προωθεί τον ανταγωνισμό και ταυτόχρονα διευκολύνει την ολοκλήρωση της παραγωγής καταργώντας τα εθνικά σύνορα. Η αναδιάρθρωση του κεφαλαίου που προκύπτει, ασκεί έντονες πιέσεις στους διάφορους τομείς της παραγωγής ανάλογα με τους βαθμούς δασμολογικής προστασίας και συμμετοχής στις ροές ενδο-κοινοτικού εμπορίου. Παράλληλα, νέες ειδικότητες προκύπτουν (και απαιτούνται) εξαιτίας των οργανικών αλλαγών και της τεχνολογικής προόδου.

Οι δομικές αυτές αλλαγές που συνεπάγεται η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, θα έχουν άμεσες επιπτώσεις στη διάρθρωση της απασχόλησης και στην κατανομή του εισοδήματος και των ευκαιριών απασχόλησης μεταξύ περιοχών και κοινωνικών ομάδων. Υπάρχει ο κίνδυνος αύξησης των ήδη υφιστάμενων ανισοτήτων. Τοπικές οικονομίες με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, εννοϊκές πολιτιστικές και εκπαιδευτικές/ερευνητικές συνθήκες, μάλλον δεν θα συναντήσουν ιδιαίτερες δυσκολίες στη μεγάλη εσωτερική αγορά.

Η προσέγγιση της «τοπικής ανάπτυξης» αποτελεί βέβαια μέρος μόνο της απάντησης στις οικονομικές αλλαγές που θα προκαλέσει η Ενιαία Αγορά. Είναι όμως ζωτικό συστατικό στοιχείο ενός απαραίτητου πλέγματος πολιτικών που θα έχει σαν στόχο την προώθηση της Οικονομικής και Κοινωνικής Συνοχής στα πλαίσια της Κοινότητας.

1. CEC 1990, European Economy: The impact of the Internal Market by industrial sector - the challenge for the member States, Brussels 1990.

Βιβλιογραφία

- Ανδρικοπούλου, Ε. και Κανκαλάς, Γ., 1987: *Μορφές Περιφερειακής Ολοκλήρωσης, Τοπική Ανάπτυξη και Μέτρα Περιφερειακής Πολιτικής*. Γ.Γ.Ε.Τ. Αθήνα.
- Archibugi, F., 1983: *New policy instruments for Social development*. IPSE Forum Paris.
- Archibugi, F., Delors, J., Holland, S., 1978: «Planning for development» in S. Holland (ed), *Beyond Capitalist Planning*, Oxford.
- Bell, D., 1964: «The post-industrial Society» in E. Ginzburg (ed) *Technology and social change*, Columbia University Press. New York.
- Berger, J., Domeyer, V., Funder, M., 1984: «Informeller Sektor und alternative Ökonomie», Arbeitsberichte und Forschungsmaterialien, No 7, Universität Bielefeld, Bielefeld 1984.
- BIC, 1985: *Business in the Community*, Press Release, London.
- Birch, D., 1979: *The job generating process MIT study for the Department of Commerce 1979*.
- Birch, D., 1981: «Who creates jobs», *The Public Interest* αριθ. 65, Φθινόπωρο 1981.
- CEC, 1990: *Social Europe 3/90*, Brussels.
- CEC, 1990: *European Economy: The impact of the Internal Market by industrial sector - the challenge for the member-states*, Brussels
- CEC, 1990: *A guide to the Reformed Structural Funds*, Brussels.
- CEC, Κανονισμοί No 4254/88, 4255/88, 4256/88 της 19/12/88 και 2052/88 της 24/6/88.
- CEC, 1986: Πρόγραμμα-πλαίσιο για την ανάπτυξη της Έρευνας και Τεχνολογίας 1987-1991, Βρυξέλλες.
- CEI/BIC, 1985: *Local Enterprise Agencies Surveyed*, London.
- Centre «Travail et Société» Université Paris - Dauphine (Prog. Greffe), 1981: *Petites et moyennes entreprises et creation d' emplois dans le CEE.*, Brussels.
- CFEL, 1981: *Rapporto tra politica del lavoro e collocamento nel quadro delle agenzie del lavoro - creazione di un' ipotesi attiva*, Roma.
- Commission staff working paper: «New partnerships for employment creation at local level and Community support» Brussels 16/1/90.
- Community Business Scotland, 1984: *Report*. Community Business Scotland, Falkirk.
- Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Γεν. Δ/ση V, 1989, 1990: *Η απασχόληση στην Ευρώπη*, Βρυξέλλες.
- Ευρωπαϊκή Κοινότητα, 1982: *Επίσημη Εφημερίδα* αριθ. C 186, 21/7/82.
- Ευρωπαϊκή Κοινότητα, 1984α: *Ετήσια Οικονομική Έκθεση 1984-85*, Com (84) 587 final.
- Ευρωπαϊκή Κοινότητα, 1984β: *Γνωμοδότηση Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής επί της Ανακοίνωσης της Επιτροπής στο Συμβούλιο «Community Action to Combat unemployment - the contribution of Local Employment Initiatives»* CES 529/84.
- European Communities, 1978: Delors, J. and Gaudin, J. «La creation d' emplois dans de secteur tertiaire: le troisieme secteur en France» (mimeo).
- European Communities, 1984: *Council Resolusion on the Contribution of local Initiatives to Combatting unemployment*. O1 No C 161, 21/6/84.

- Glennerster, J. (ed), 1983: «The future of the Welfare State» in *Remarking social policy*, Heinemann, London.
- Gordle, P., 1985: *Employment and Industrial Development: Local authority initiatives chartered*, Institute of public Finance, London.
- Kreutz, H., Fröhlich, G., Maly, H.D. 1985: «Eine Alternative zur Industriegesellschaft?» Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit, Nürnberg.
- Musto, S., 1982: «Structural Implications» in D. Seers and C. Vaitos (eds), *The second enlargement of the EEC*, 1982.
- OECD, 1981: *The welfare State in crisis*, Paris.
- OECD, 1984: *Positive adjustment in Manpower and social policies*, R.A. Jennes, Paris.
- OECD, 1985: *Employment Growth and Structural change*, Paris.
- OECD/ILE(83)9: *Local Employment Initiatives in response to industrial Diversification*.
- Ποταμιάνος, Γ., 1983: «Οι τοπικές προποβουλίες στα πλαίσια της περιφερειακής πολιτικής». Εισήγηση στο συνέδριο του ΟΟΣΑ για την τοπική ανάπτυξη, Αθήνα.
- Ποταμιάνος, Γ., 1983: *La Grèce dans le Europe de 1992: douloureuses adaptations?* στο «1992 territoires en question, questions de territoires», Revue POUR du Groupe de recherche pour l' education et la prospective Sept.-Oct., Paris.
- Ποταμιάνος, Γ., 1984: «Περιφερειακή Πολιτική και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση» στο: Π. Ρουμελιώτη (ed), *Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και ο ρόλος της Ελλάδας*. Εκδόσεις Παπαζήση 1984.
- Relevé des Experiences de creation d' Emplois non conventionelles, IOC-MAB Hasselt, 1983.
- SME/ILE, 1983: *Local Employment Initiatives: A view of the European Scene*.
- SME/ILE, 1983: *A review of Local Initiatives in Britain*. Brussels.
- Steinle, W., 1984: *Employment in the Medium and Small sized Entreprises in the EEC*, Brussels.
- Zentrum für Europäische Rechtspolitik, 1985: «Rechtliche, steuerliche, soziale und administrative Hindernisse für die Entwicklung örtlicher Beschäftigungsinitiativen» Studie für die Kommission der Europäischen Gemeinschaft, Bremen.